Национальная библиотека
Республики Тыва
им.А.С Пушкина

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 99 (16259) 2000 чылдың сентябрь 7, четверг Ат салган шагы 18.00 Садар өртээ 3 рубль.

Тыва Республиканың Чазааңда

КАНЧААР АЖЫЛДААН БИС?

Тыва Республиканың Чазааның сентябрь 5-те болуп эрткен хуралынга бир дугаарында 2000 чылдың сес айларында Тыва Республиканың социал-экономиктиг хогжүлдезиниң баш удур үндүрген түңнелдериниң дугайында информацияны дыңнаан. Бо талазы-биле дыңнадытны ТР-ниң Экономика яамызының сайыды С. И. Сапова кылган.

2000 чылдың январь-август айларында республиканың ажыл-агыйлары, социал адыры турум хогжээнин демдеглээн. Үлетпүр бүдүрүлгелери коргүзүглерин кудулатпаан, чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирерин ковудеткен. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң сес айларда бүдүрген 30 продукциязының он биринин санын улгаттырган. Чылыг энергиязын, электри энергиязын бүдүрерин, хомүрдаш, алдын тывыжын, хлеб, хлеб-булочка, кондитер, макарон кылыгларын ковудеткен.

1999 чылдың январь-август айларынга деңнээрге, 18 бүдүрүлге бүдүрүлге хемчээлин остурген. Оларга "Каа-Хем" хомүр-даш разрези, "Ойна" алдын тывар артель, Тыва машина тудуг заводу, "Тыва мебель" акционер ниитилел, алгы заводу, "Тыва хевис" бүдүрүлгези, Туранның хлеб заводу, республика типографиязы болгаш оскелер-даа хамааржыр.

Чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң адырлары продукция бүдүреринин хемчээлин кудулаткан. Эргген чылдың бо үезинге деңнээрге, 19 коллектив бүдүрүлге хемчээлин чавызаткан. "Тыва даг-дүгү" комбинат, макарон үлетпүрү, Кызылдың эт комбинады, "Тыва хлебопродукт" акционер ниитилели, Хову-Аксының хлеб заводу, Ак-Довурактың чылыдыла төвү болгаш оскелер-даа багай ажылдаан. Транспорт чүк соортүрүнүң хемчээлин эргген чылдың бо үезинден кудулаткан.

Көдээ ажыл-агыйның ишчилери 2000 чылдың сес айларында элээн ажылдарны кылганын демдеглээн. 26 мың га тарылга шолүнүң чайгы суггарылгазын чоруткан, 18,1 мың гектар чайгы черни андарган. Сиген белеткээр ажылды чорудуп турар. Ооң темпизи куду хевээр. Август 1-ниң медээзин езугаар алырга, 31 мың тонна сигенни, 35 тонна сиген далганын белеткээн, 500 тонна силосту салган. Малдың бүгү хевирлериниң баш саны кудулап батпышаан. Чүгле хой, ошкүнүң баш саны 4,5 хуу оскен.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер талазы-биле хуу болгаш арат ажыл-агыйларының үлүү озүп орар. Олар бо чылдың январь-июль айларында эт, сүт бүдүрерин эргген чылдың бо үезинден ковудеткен.

2000 чылдың эргген алды айларында экономика адырларының бүдүрүлгелери 8 мин. рубльдин орулгазын алган. Ынчалза-даа оларның сан-хоо ажыл-чорудулгазы шуудадырын дугурушкан.

Сөөлгү шакта

● Россияның Президентизи В. Путин Японияга албан-чоруунун сөөлгү хүнүнде ук чурттун бизнесменнери-биле ужурашкан. Россияда бизнес ажылының хоойлужудулгалары чедир ажылдаттынмаанындан ийи чурттун арызында бо ажылдың кошкаанын япон бизнесменнер демдеглээн. РФ-тин Президентизи хүреш ордузунга чеде бээрге, аңаа дзюдо хүрешке кедер кимано хепти (Тывага болза содак, шудак ышкаш) кедиргеш, кара курну баглап берген. В. Путин дзюдога хүрежириниң аргаларын коргүзүп, аныяк оол-биле коргүзүгү кылган. Россияның болгаш Японияның арызында тайбың керээзин чарарының чугула апарганын барымдаалааш, бо чылдың тончүзүнде япон премьер-министр Иосиро Мори Москвага чедип кээрге, керээ айтырыын четпес ажылы дээрзин айыткан

Ш. Д. Ооржак сос алгаш, яамыларның, ведомстволарның удуртукчулары экономиканы хогжүдериниң айтырыгларынче хүн бүрү сагыш салбайн, аар-саар ажылдар кылырынга чардыгып турарын шүгүмчүлээн Амгы үеде кол үүл экономиканы хогжүдеринче кичээнгейни салыры болуп турар Ынчангаш удуртукчулар бүдүрүлгелерге баар, ажыл-чорудулганың ханы анализин кылыр, моон соңгаар үүнү кылырын тодарадырын ол чугулага көрген А А Мельниковка удуртукан болуктү тургускан ажыл-агыйның адырларының аайы-биле анализти ол кылыр, үүнү кылырын сүмележип чугаалажыр

Президент сес айларның түңнелдерин айыткан четпестерни кыска хуусаада эдер дээштиг хемчегларни алыр даалганы яамыларның, ведомстволарның удуртукчуларынга берген

* * *

Хурал чугаалашкан айтырыг талазы-биле протокол шиитпирин хүлээп алган.

Тыва Республиканың Чазаанын сентябрь 5-те болган хуралынга чүрби ажыл айтырыгларны чугаалашкан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

● РФ-тин Президентизи Владимир Путин КНО-нуң 55 чылынга тураскааткан Мың чылдың улуг шуулганы дээр хуралга киржири-биле Нью-Йоркта ужуп чеде берген. Делегей амыдыралының эн чугула айтырыгларын чугаалажыр бо шуулганның ажылынга киржири-биле 153 чурттуң Президентилери, Хааннары, Премьер-министрлери база ында барган. Бүгү делегейде бөгүн турган айтырыгларны аңаа чугаалажыр. В. Путин шуулган үезинде 16 чурттун удуртукчулары-биле ужуражыр. Баштайгы хүнде-ле Россияның болгаш АКШ-тың эксперттери ужурашкан, оон улаштыр Б. Клинтон биле В. Путин ужуражыр. КНО-нуң чиңгине секретары Кофи Аннан шуулганны ажыдарының коңгазын каккан.

● Москвада Ак бажыңга эргген чөвүлел хуралга Чазак Даргазы М. Касьянов чүве чугаалааш, 2001 чылдың январь 1-ден акционер ниитилелдериниң ажыл-чорудулгазын экижидер дээш үүнү кылып турарын сонуургаан. Аңаа ол чедиңгир харыына берип шыдаваан. Бо дарга бодунуң ажыл-хүлээлгезинче ханылап кирбейн, кошкак ажылдап турарын Президент айыткан. Дараазында ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызының сайыдының оралакчызы А С. Эрес-оолдан сүт заводу, Кызылдың эт комбинады, макарон бүдүрүлгези канчаар ажылдап турарынга хамаарышкан айтырыгны салган. Оларның ажыл-чорудулгазын ол орта билбес болган. Онаашкан ажыл-хөрээнге ээ-харыысалга чок чоруу дээш А. С. Эрес-оол шүгүмчүлелге таварышкан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле ТР-ниң Чазак Баштыңының бирги оралакчызы В. М, Оюн, ТР-ниң оралакчы-президентизи А. А. Мельников санал бергеннер. Тыва Республиканың социал-экономиктиг хогжүлдезиниң бирги чартык чылда түңнелдериниң дугайында айтырыгны Чазактың калбак хуралынга чугаалашкаш, үүнү кылырының талазы-биле тодаргай хемчегларни хүлээп алган турган, ону чедир күүсеспээнин болдунуг санеллига А А Мельников чугаалаан. Ол болза удуртукчуларын четпес ажылы дээрзин айыткан

● РФ-тин чиңгине прокурору Владимир Устинов инспекция ажылы кылып, Чечняда чеде берген. Буйнакскийге частыышкынның үүлгедикчилерин сойгалап туткан бис, олар удавас судка кирер - деп, ол дыңнаткан.

● Красноярскиде алюминий заводунуң директорлар чөвүлелиниң даргазы турган, дезип бар чорааш, Венгрияның кызыгаарынга туттурган Анатолий Быковту ында судтап эгелээн. А. Быковту хол үжүүнге чурттадыр дугайында болчукчуларның негелдезин прокуратура хандырбаан.

● Кемерово областың губернатору А. Тулеевтин амы-тынынга халдаашкын кылырын белеткеп турганы дээш туттурган Олимпий оюннарының 4 дакпыр чемпиону А. Тихоновту база тудуп бажыңнаан.

(АГЕНТИЛЕЛДЕР МЕДЭЭЛЕРИНДЕН).

САЙЗЫРА-ЛА, "САЙЗАНАК"

Федерация Чөвүлелиниң Соңгу чүк болгаш ооң эвээш санныг улустарының херектериниң талазы-биле комитеттиң даргазы А. В. Назаровтан ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржактың адынга чагаа келген.

Үндезин улустарнын делегей хүнүн таварыштыр республиканың улусчу чогаадылга делгелгезин болгаш уруглар ансамблиниң концертин Москвага организастааны дээш Тожу кожуун чагыргазының даргазы М К Куулларга, эвээш санныг улустарның болгаш этниктиг болуктернин девискээрлер арызының лигазының салбыр удуртукчузу Н Б Тыртык-Карага, Тоора-Хем ортумак школазында уруглардың "Сайзанак" деп фольклор ансамблиниң удуртукчузу С Д. Байыр-оолга, ТР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы С. И. Бадыраага ооруп четтиргенин А Назаров ук чагаада илергейлээн "Сайзанак ансамбльдиң делгелгези болгаш концерти хой санныг көрүкчүлерниң сонуургалын болдурганын чагаада айыткан

Бистиң корр.

БОЛУУШКУННАР ФАКТЫЛАР МЕДЭЭЛЕР

АРИЗОНАГА БАРЫП ӨӨРЕНИР

РФ-тиң Көдээ ажыл-агый яамызы чуртка көдээ ажыл-агыйны сайзырадыр сорулга-биле АКШ-тың аъш-чем департаментизи-биле арга-дуржулга солчуп, өөренир кылдыр Аризона штатче 11 кижини чорударын дугуржуп алган. Оларның аразындан 3 кижи Тывадан боп турар.

Бистиң республикада мал бажы колдуунда хуу кижилерниң өнчүзү болганда, аңаа бистиң специалистеривис хуу өнчү-биле канчаар ажылдаарын, уксаажыдылга ажылын канчаар чорударын болгаш тараа культураларының дүжүдүн бедидерин өөренип алыр болза, оларга улуг дуза болур.

АНЫЯК ЖУРНАЛИСТЕР ШУУЛГАНЫНГА

"Биче парлалганың лигазы" деп аттыг Россияның аныяк журналистер шуулганынга Тываны төлээлеп киржир аныяк бижикчилерни республиканың Аныяктар талазы-биле күрүне комитеди илереткен.

Шуулганның эрттирикчилери аныяк бижикчилерниң ажылдарын дензигүүрлеп көргеш, Кызыл хоорайның 15 дугаар школазының өөренникчизи Соня Тырышкинаның, Тыва-турк лицейниң өөренникчизи Владимир Чадамбаның, республиканың күрүне лицейниң өөренникчизи Саяна Хомушкунун, 15 дугаар школаның өөренникчизи Надежда Антуфьеванын ажылдарын онзагайлап демдеглээн.

Ук шуулган Москва хоорайның чоогунга "Орленок" лагеринге болуп эртер. Аңаа аныяк журналистер өөредиглиг үүлдерни билип алырлар.

"ЧИРГИЛЧИН" БӨЛҮҮ КИРИШКЕШ...

Чоокта чаа Англияга Азия чурттарының чоннарының аразынга уран үүл көрүлдези болуп эрткен. Аңаа Тывадан Игорь Көшкендейге удуртукан "Чиргилчин" бөлүү киришкеш, Гран-при шанналын алган. А Игорь боду тускай шанналды алган.

Эң-не кысказы-биле

Ооң мурнуда шак-ла ындыг чергелиг уран үүл өөрейинге бистен Коңгар-оол Ондар, Кайгал-оол Ховалыг, Александр Папа хөөмей-сыгдын бараалгаткаш, көрүкчүлерни магадаткан. Ынчангаш "Чиргилчин" бөлүү аңаа күзенчиг аалчы болган.

ӨҢНҮГ МЕТАЛЛДАР ШЫГЖАМЫРЫ

Чоокта чаа ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржак республиканың геологтары-биле алдын казар черлерге чораан. Президент Ыраккы болгаш Копту деп черлерге четкеш, ында алдынның шыгжамырлары ниитизи-биле чеже хирезин алдынчылардан дыңнаан.

Тываның геологтары Кара деп хемчигеш чоогунда алдын шыгжамырларының тывылганын чугаалаан. Оон ынай ол черде чес болгаш янзы-бүрү өөнүг металлдар байлактары бары илерээн. Алдын казар чаа девискээрлерге орук тудары болгаш алдын казар херекселдер кылырының дугайын "Ойна" бүдүрүлгениң даргазы А. Неволин, бойдус курлавырларын хынаар комплекстиг институттуң удуртукчузу В. Лебедева болгаш бойдус курлавырлар сайыды К. Күжүгет олар Президентиге чугаалаан.

УРУГЛАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Республиканың караа көрбес азы багай көөр уругларынга бо чаа өөредилге чылы өөрүнчүг медээни эккелген.

ТР-ниң Өөредилге яамызының ачызында караа көрбес уругларга № 4 школаның чанында школа программазын езугаар ажыл өөредиринге таарымчалыг эдилге класстарны ажыткан. Бо үеде аңаа ажылдаар башкыларны Абакан хоорайже өөредип чорудупкан.

Уругларга тускай бижиктиг Брайльдың номнарын болгаш оон-даа өске херекселдерни Москва хоорайдан садып алыры көрдүүп турар. Өөредилге яамызының дыңнадып турары-биле алырга, республикада бо хүннерде ниитизи-биле караа көрбес уругларның саны 190, оларның 67-зи — Кызыл хоорайдан. Уругларны школаже чедирер болгаш чандырарынга таарымчалыг болзун дээш автобус үндүрүп бээри база көрдүүп турар .

Игорь ДАМДАК.

Чеди-Хөл кожуундан

ИДЕПКЕИЛИГ КИРИШКЕН

Кожуун чагыргазының улус өөредилгезиниң килдизи школачыларның чайгы дыштанылгазынче онзагай кичээнгейни салып келген.

Бо чайын ниити-биле 392 өөреникчи кадыкшылын быжыктырып, оюн-тоглаа, спортчу, турисчи маргылдааларга киржип, хөглүг, тодуг-догаа дыштанып алганнар. Оон иштинде 337 өөреникчи кожуунун Чагытай холдун эринде "Металлург" лагеринче үш сезон дургузунда, оон аңгыда Ак-Тал школазының чанында лагерьге 30 өөреникчи, Элегестке 25 уруглар дыштанганнар. "Металлург" лагерьге өөреникчилерни хүнде беш удаа чемгерип турган.

Элегест суурдан сайгарлыкчы Альбина Кыргысовна Шивит-оол лагерьни доктаамал эки шынарлыг продуктулар-биле, оон иштинде чаа ажааган ногаа аймаа: огурец, помидор, свекла, согуна болгаш фруктуларны чагыг езугаар сөөртүп эккеп, үзүктел чок хандырып келгенинге удуртулга четтиргенинин чылыг сөстерин чугаалаар чорду. Оон-биле кады маңаа "Металлург" лагерьниң директору Галина Дарып-ооловна Балчиймаанын кызымаккай ажылын мактавас арга чок. Черле ынчаш школачыларның чайгы дыштанылгазын чогумчалыг белеткеп эрттиреринче кожуунун улуг-биче бүдүрүлге, албан черлери, организациялары аажок идепкейлиг киришкен.

"МИСС-2000"

Чараш кадыннар аразынга "Мисс — 2000" мөөрей Хову-Аксынга болуп эрткен. Аңаа Чеди-Хөл кожуунун суурларындан он беш харга чедир назылыг 12 чараш кыстар киришкен.

Мөөрей солун, чидиг демиселдиң байдалынга эрткен болгаш жюри кежигүннери кадыннарның кайызынга "Тулган кадын" деп атты тыпсыр шилилге үезинде улуг бергедээшкиннерге таваржып, түңнелди үндүреринин бетинде шылгалданы катап-катап хынамчалыг кылып келгеннер. Ынчангаш чидиг демиселдиң түңнелинде "Мисс-2000" мөөрейнин тиилекчизи атты Хову-Аксы ортумак школазының 11 класының өөреникчизи Лариса Очур чаалап алган. Мөөрейнин "Вице-Мисс" деп адын олла школаның 9-ку классчызы Росина Сарыглар алган.

Маңаа мөөрейге деткикчилеп келген кижилерниң хой болганын онзалап демдеглээр бодалдыг мен. Чүге дизе, моон мурнунда чылдардан тывынгыр, ажылгыр кижилерниң саны ковудеп, деткикчилер арбын апарганы дээрге-ле амыдыралдың кудургайлап бадары доктаап, кодүрлүүшкүн чадазынче чоорту шилчип турарын херечилеп турар.

АНАА-ЛА ОЛУРБАЙН...

Элегест суурда аныяктар өөренип, ажылдап, чурттаар арга бергедээн дээш аңаа-ла олурбайн, бодун боду хандыртынарының аргаларын тып, бергелерни ажып чурттап чоруурлар.

Суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Надежда Кушкаш-ооловна Монгуш ажыл чоктарны эвилелдеп алгаш, часкы, чайгы үелерде янзы-бүрү ажылдарны кылып турар.

Бо чазын олар 15 га черге картофельди тарып олуртканнар. Чайгы үеде кат-чимис быжа бергенде, көк-кат, честек-кат, инек-карааны чыып сатканнар. Эм үнүштерден ыт-кадын 80 кг-ни чыып, Аптека эргелелинге дужааган. Олар 150 санныг туужуур кисточкаларны баглап кылган, 20 кижи 6 тонна сигенни кезип, сараттап алган, садып алыкчыларны дилеп тып турарлар. Ам эм оът болур пижманы чыырынче кирипкеннер.

Анатолий ТОРЛУК.

Наадым соонда бодалдар

ХЕРЕК КЫРЫНДА АЛЫРГА...

Тывага Республика хүнүн, Наадым эрттиреринин езу-чуруму чыл санында экижип бар чыдары өөрүнчүг. Шынап-ла, тыва кижи уламна хей-аттыг, чуртунуң езулуг ээзи болуп орар. Аңаа өөрүвейн, өске чүү чүвеге амыраар боор.

Ынчалза-даа... Байырлалдың четпес чамдык талалары, мен бодаарымга, хой-дур. Чон база ону шагда-ла эскерип турар. Чижээ, бо чылгы Наадым. Эрттиреринге таптыг чер база шилип алдышмаан. Бир талазында, Улуг-Хемниң эрин көктүг-шыктыг, өглер тигеринге таарымчалыг. Ынчалза-даа бичин ыйгыл хөлчок тар болгаш кызыы чорду. Автомашиналар ховуга сыңмайн барган.

Наадымны көдээ ажыл-агый ишчилериниң кол байыры кылдыр санап келген. Ындыг болур-даа ужурлуг. Херек кырында алырга, бо байырлал байларының байыры апар чыдар. Наадымче бирги ээлчегде ажылы хостуг, акша-мөңгүннүг, балдыры шыырак (автомашиналыг) кижилер барып чедер, аңаа ойнап байырлаар Бүгү назынында мал соондан дүн-хүн дивейн, хүннүң изиинде, кыштың соогунда элеңейнип чоруурлар ол байырны көрбейн келген. Көргүзүү хирелиг-даа болза, бөдүүн, эскертинмес малчыннар чер-черде эндерик Оларның назыхары база улгады берген болгулаар. Ук кижилер кандаай чүвел, Наадымнаар эргези казыттынганы, ийиги сорттуу апарганы ол бе? Айтырыглар-ла хой.

Бо чылгы байырлыг хуралдың киржикчилерин эскерип көөрге, кол кезии хоорай улузу болду Бир эвес кожуун санындан он кижи д эн болза, улуг дизеле,200 хире кижи келген боор.

Аъттар чарыжын ап көрээли. Оон мурнуу чылдарында узак аъттарның чарыжын Эрзин-Кызыл оруунуң чанынга эрттирип турду, а бо чылын ону өскерткен. Чылдагааны? Ол билдингир. Чүге-ле чылдың-на Эрзин аъттары мурнап келир чүвел; ону өскертир бодал Наадымның организакчылары даргаларның бажынга төрүттүнген. Ынчангаш аът чарыжын эрттирер черни шала берге черни тып, даштыг, чаштынар чоогаларлыг девискээрни өжегээр шилип алган деп бодаар мен.

Бо чылын Эрзиннин "Чаа оруктан" Хайын Эрестиң аъды өске аъттарны мурнап чоруп орда, финишке 12 хире километр четкелекте, чоогадан ийи аът үне халып келгенин аът мунукчузу бичии оол-даа эскерген Ындыг кажарлаашкын болуруп билип каан хоочун кырган даг кырындан автомашина-биле база көрген. Шак ындыг чорукту кандыг маргылдаа дээрил че?!

Каш-ла санныг тыва чон хиревисте аравыста найырал чок, өлүржүр, чидиржир, бот-боттарывыстың каш малын оорлажыр, адааргажыр чанчылывыстың бир орасомазы ол боор. Хемчиктер, сояннар, оюннар деп ылгажыр бужар чоруувустан та кажан уштунар бис. Шак ындыг бодалдың тодаргай илерээшкинин аът чарыжы көргүстү. 1999 чылда эрткен Наадымда чарышка мурнаан аътка "Газель" автомашина бээр сураг дыңналган, Эрзин аъды бир дугаарында кээрге, ук шаннал "эстей" хонган.

Мээң богүнде бодалым ындыг. Аът чарыштырар чер дески, арыг, аттар чажырар чоогалар чок турар ужурлуг. Хөй чылдарда малда ажылдап чоруур болгаш, малдың байдалын бирден бирээ чокка эки билир мен. Келир Наадымга, мурнакчы, хожудангай деп барымдаалар чокка, малчыннарның кол нуруузу киришсин. Оон шүүделин, чарыгдалын үндүрүг албан черлери, үндүрүг полициязы тодарадып тыптар деп бодап турар мен. Чер-черде байлар, деткикчилер чок эвес, бар-дыр ийин. Арбаннар, сумулар баштыңнары, шыдалдыг-шыырак төрел бөлүктер хой кадарып, чылгы манап чоруур малчыннарын ийи-үш хонукта Кызылга дыштандырыптар аргалыг. Бо талазы-биле Чазак база ээ көрүүр деп билир мен.

Наадым киржикчилериниң кол үнелеттинер барымдаазы — малчынның эки, багай ажылхеректери. Багай үүлдер боду тургустуна бээр эвес, ол база чалыы салгалга өөредиг болгаш кичээндириг болур.

Алдын-оол СОЯН,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады чораан, "Чаа орук" совхозтуң ажылчыны.

АЛБАН ЕЗУЗУНУҢ МЕДЭЭЛЕРИ

Ракета чедирикчилериниң аңгыланыр кезээ дүшкеш, чедирген каражаның орнун турузары-биле Бай-Тайга кожууннуң Кара-Хөл суму чагыргазынга акша шилчидер дугайында № 863 доктаалды Тыва Республиканың Чазаа 2000 чылдың август 24-те хүлээп алган.

"Астра-1Н" космос аппарадын салып үндүргенинге холбаштыр база ракета чедирикчизиниң аңгыланыр кезектери чедирген каражаны дуглаар компенсация толевириниң хөреңгизи келгенин барымдаалааш, Бай-Тайга кожууннуң Кара-Хөл суму чагыргазынче 26505 рубльди шилчидерин ТР-ниң Чазааның бо доктаалында айыткан.

Үзүп берген хөреңгини чогуур сорулгазынга шын ажыглаары дээш контроль чорударын ТР-ниң Сан-хоо яамызынга дааскан.

* * *

2000-01 чылдарда Кызыл хоорайның чуртталга фондузунуң күскү, кышкы үеде белеткелиниң дугайында № 864 доктаалды Тыва Республиканың Чазаа 2000 чылдың август 24-те хүлээп алган.

"Коммунальщик" КУБ-нуң болгаш "Жилье" септелге-ажыглал бүдүрүлгезиниң балансызында турар Кызыл хоорайның чуртталга фондузунуң күскү, кышкы белеткелиниң талазы-биле хемчегларни Чазак бадылаан. Хоорайның чуртталга фондузун кышка удур белеткээр талазы-биле Кызыл хоорай чагыргазының (А. Ю. Кашин) четпес ажылдаанын демдеглээн.

2000-01 чылдарда күскү, кышкы үелерде Кызыл хоорайның чуртталга фондузун белеткээр болгаш бажыннар девискээрлерин чаагайжыдар ажылларны чорударынга дуза кадарынга, чурттакчылар-биле ажыл чорударын Тыва Республиканың Чазак кежигүннеринге бижыглаан.

Бо доктаалды күүседири-биле контроль чорударын ТР-ниң Чазак Аппарадының экономика, өнчү, бүдүрүлге инфраструктуразын чаартыр, Соңгу девискээрлерни хөгжүдер болгаш девискээрлер аразының харылзаалар айтырыгларының талазы-биле эргелелге дааскан.

* * *

Тускай сорулгалыг дузаламчы фондузундан девискээрлерни хөгжүдер талазы-биле федералдыг программаны акшаландырарынга келген хөреңгини хуваар дугайында № 866 доктаалды Тыва Республиканың Чазаа хүлээп алган.

Девискээрлерни хөгжүдери-биле акшаландырыышкынның федералдыг фондузундан кирген 5000 муң рубльди Тыва Республиканың Чазааның чанында инвестиция тудуунун эргелелинче тендерлиг объектилер талазы-биле төлевирлерни кылыры-биле шилчидерин Тыва Республиканың Сан-хоо болгаш Экономика яамыларынга дааскан. Оон иштинде өөредилгеге хамаарыштыр дыңнаары кошкак уругларнын Кызыл хоорайда № 5 школазынга немелде тудуг кылырынга (муң рубль-биле) 3000, чурттатка тудуунга — 1000, коммунал тудуунга — Кызыл хоорайда суг дамчыдар хоорзаның үшкү эзлчээнге 1000 рубльди үзүп бээрин доктааткан.

Тыва Республиканың Чазаанын 2000 чылдың август 22-ги № 815 доктаалын күш чок болдурган.

Бо доктаал дээш контроль чорударын ТР-ниң Экономика яамызынга дааскан.

* * *

"2000 чылга чедир Соңгу үктүң эвээш санныг үндезин чонунуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдези" дээр федералдыг тускай сорулгалыг программаны боттандырары-биле федералдыг бюджеттен келген хөреңгини хуваар дугайында № 816 доктаалды ТР-ниң Чазаа август 22-де хүлээп алган.

Ук доктаалды езугаар федералдыг бюджеттен келген 345 муң рубльди ТР-ниң Ниити болгаш профессионал өөредилге яамызынга, оон иштинде Тожу кожууннуң болгаш Шынаа сумузунуң национал школаларының материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга 205 муң, Тожу кожууннуң болгаш Кунгуртугнуң школаларында салым-чаяанныг уругларның өөредилгезин төлээринге 140 муң рубльди үзүп бээрин ТР-ниң Экономика яамызынга, ТР-ниң Чазааның чанында инвестиция эргелелинге дааскан.

Үстүнде айыткан акшаны Тожу кожуун, Шынаа суму чагыргалары, яамылар үндезинниг саналгаларны, чарыгдалдар сметазын кылгаш, эккелген таварылгада төлээр.

* * *

Тыва Республиканың Чазаа Тула хоорайның кезер эмчилер бригадазынга акша үзүп бээр дугайында № 812 доктаалды хүлээп алган.

Тула хоорайның клиниктиг реабилитология институдунуң специалистери 1999 чылдың август айда Тывага келгеш, 83 инвалид ургага консультация кылган. Институттуң кезер эмчилер бригадазы бо чылдың январь 18-тен 22-ге чедир үеде 44 инвалид ургуну кезип эмнээн, бир кезип эмнээшкинниң өртээ 4 муң рубль чедип турар.

Тула хоорайның эмчи специалистериниң орук болгаш командировка чарыгдалдарынга 50 муң рубльди бээрин Чазактың доктаалында айыткан.

Ам-даа 43 инвалид уругларның ада-иелери ук специалистерниң катап кээрин дилеп турар. Тула хоорайның кезер эмчилер бригадазының кезип эмнээшкин чорударынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын ТР-ниң Кадык камгалал, эм-таң болгаш техниктиг хандырылга яамызынга дааскан.

* * *

Тыва Республиканың Чазаа бо чылдың август 23-те хуралының доктаалы-биле Ыраккы Чөөн чүкке болгаш аңаа деңнээн черлерге хуусаа бетинде продукция (бараанар) чедиринге деткимче кылдыр бюджет организацияларының болгаш чээли берикчилериниң аразында өрелерни удурдедир санажыр дугайында № 855 доктаалды хүлээп алган.

Ук доктаалда айытканын езугаар алырга, РФ-тиң федералдыг бюджединден акша-хөреңгиниң долу болгаш чогуур үезинде келбейн турарын барымдаалааш, ТР-ниң Чазаа бюджет организацияларының болгаш чээли берикчилериниң аразында удур-дедир санажылгаларны 100 муң рубльге кылырын ТР-ниң Сан-хоо яамызынга чопшээрээн.

ТР-ниң Спорт болгаш туризм комитеди "Тыва энергия" ААН-ге 100000 рубльди төлээрин Чазактың доктаалында айыткай.

Хүндүлүг ажыл берикчилери!

КАДЫ АЖЫЛДААРЫВЫСТЫ САНАЛДАП ТУР БИС

Бистиң Силерниң-биле харылзааларывыс бот-бодувуска ажыктыг болур ужурлуг, ону "Россия Федерациязынга чонну ажылга хаара тудар дугайында" РФ-тиң Хоойлузу таарыштырып турар.

Бистер чүгле кады хөделип тургаш, күш-ажыл рыногунуң айтырыгларын шиитпирлээр бис. Чонну ажылга хаара тудар айтырыгларны шиитпирлээри-биле партнер бооп ажылдаарывысты саналдап тур бис.

Департамент, кожууннарның болгаш хоорайларның чонну ажылга хаара тудар килдистери	Ажыл берикчилери

ХОСТАЛГАН АЖЫЛДАКЧЫЛАРНЫ МУРНАДЫ ӨӨРЕДИРИН ОРГАНИЗАСТААРЫ

— бүдүрүлгениң өөредилгеге чарыгдалдарын дараазында вариантылар-биле компенсастаар

а) бүдүрүлгеге өөредири болгаш ажылга киирери (бүдүрүлгеде бо ажыл-чорудулгага чопшээрел бар турда);

б) өөредилге черинге азы оске бүдүрүлгеге өөредири (чопшээрелдиг болза)

— Ажылга хаара тудар фондунуң хөреңгизиниң күсели-биле ажылга хаара тудар албанга бүрүткеткен ажыл чок кижилерни тодаргай ажылдаар черлерге өөредири

— Хосталыр ажылдакчыларның даңзызын кожуун, хоорайның чонну ажылга хаара тудар килдистеринге киирер (2 айдан орай эвесте, ажылдан массалыы-биле хостаанда 3 айдан орай эвесте)

— Эде өөредир эргежок мергежилиниң дугайында медээни киирер.

— Өөредилге доостурга хамаатыларны ажылга киирер.

ХӨЙ-НИИТИ АЖЫЛДАРЫН ОРГАНИЗАСТААРЫ

— Бо ажылдарны чорударынга үүрмек эт-сеп садып алыр, транспорт чарыгдалдары төлээр хөреңгини үзүп бээр.

Хаара тудар албанның учедунда хевээр арткан, ажыл чок кижилерге хоойлу езугаар пособиени төлээр

— Штаттан дашкаар расписание езугаар ажылдаар черлерни тып бээр.

— Ол ажылдарны кылганы дээш шалыңны төлээр.

"АНЫЯКТАР ПРАКТИКАЗЫ" ПРОГРАММА ЕЗУГААР КҮШ-АЖЫЛГА КИИРЕРИН ОРГАНИЗАСТААРЫ

Аныяк специалистиң ажыл төлевиринге бүдүрүлгеде ортумак шалының 50 хуузун төлээр, ынчалза-даа девискээрде ортумак шалының 50 хуузундан ашпас болур, стажернуң 6 ай иштинде ажылдаанын барымдаалаар.

Хоорайның азы кожууннуң чонну ажылга хаара тудар килдистери-биле дугуржулга езугаар аныяк специалисти ажылга хүлээп алыр, специалистерни доктаамал ажылга хүлээп алыр арганы чугаалажып көөр.

САЙГАРЛЫКЧЫЛАРГА, АЖЫЛ ЧОКТАРНЫҢ АЖЫЛ ТЫП АЛЫРЫНГА ДУЗА КАДАРЫ

Ажыл чок хамаатыга 12 айның пособиезинге деңнээн субсидияны үзүп бээр.

Бодунуң продукциязын сайгарып алыр, дериг-херекселин, бажыңын арендага бээр арганы хамаатыга саналдап болур.

ЭЛЭЭДИ НАЗЫЛЫГЛАРНЫ ТҮР АЖЫЛДАДЫРЫН ОРГАНИЗАСТААРЫ

Элээдилерниң күш-ажылын төлээр талазы-биле күш-ажыл берикчизиниң чарыгдалдарын тускай сорулгалыг компенсация хевири-биле акшаландырар, оон хемчээли адаккы шалының ийи хемчээлинден ашпас болур, ол ышкаш ол ажылдарны күүседир эт-сеп садарынга, транспорт чарыгдалдарынга хөреңгини үзүп бээр.

14-тен 18 хар чедир назылыг элээди кижилерге түр ажылдарның кандыг-даа хевирлерин организастаар, элээдилериниң күш-ажыл төлевирин боттандырар.

Эскериг

БОДАНЫП-ЛА КӨРЭЭЛИҢЕР

Амгы бо үеде бистер ужу-бажы билдинмес аар уржуктарлыг үени чурттап эртип чор бис. Чурт иштинде болуп турар болуушкуннарның салдары кижилерге улуг дээрзи билдингир.

Арагалаашкын өөскүп, өлген-читкен, дескен өскүсчавыс, бертик-межел кижилерниң саны хүн бүрү көвүдеп-ле турар-дыр. Ботботтарывыстан сестип, ошөжээнзирек чоруктар чаъс соонда мөөгүлер дег көвүдеп турар апарган.

Ажыг дерин төп ажылдап турар кижилер кончуг ховар, а харын чамдык кижилер меге арга-хоргабиле бараанларның өртектерин өстүргеш, чонну чулуп чип турар. Бистиң чуртта эргени кижилерге берген, ынчалза-даа кижиниң эрге-ажыктары каржызы-биле хажыттыныр турар. Бажын ажыр байып алган кижилерниң үндүр октапкан богун, ядыы кижилер чыып чип турары кымга-даа чажыт эвес.

Ажы-төлдеривис дугайында чугаалаарга мындыг: оларның чамдык кезии ажыл-хожул чок, кудумчулар кезип кылаштажып, кем-херек үүлгедип, чашпан тыртып чоруур апарган-дыр. Бо бүгүнү көөрге, коргунчуг-дур.

Бистиң ада-өгбелеривистиң эки чаңчылдары кайнаар-даа эстип чиде бербээн, биске төөгүден хан дамчып келген эки чаңчылдарывыс ыдыктыг, ону сагыыр ужурлуг бис. Эки кижилер бар, бистиң аравыста олар хөй. Оларның үлегерин алыр апаар.

Бистиң ынак хоорайывыс Кызылда арагчылар көскүлен-дир. Ол хамаанчок кожууннарда арагалаар чорук ана аарыг болуп бар чыдар. Бо диргелип келген айыыл чүгле өг-бүлелерге, эр, херээжен кижилерге эвес, а ол чаш бичии кижилерге улуг айыылды тургузуп турар. Оларның келир үезин бодаар ужурлуг бис. "Өршээ, Бурган, арагадан камгалап көр" — деп тейлээри арткан-на-дыр.

Шойдар ДҮВЕНДЕЙ.

АРТЫКШЫЛЫН КЕРЭЭ-ДУГУРЖУЛГА ЕЗУГААР

— Неделяның вторник, пятница хүннеринде мал чемнериниң белеткелиниң байдалы ниитизи-биле билдинип келир — деп, Кедээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының кылдызының начальниги Геро Дербин меңээ дыңнатты.

Сөөлгү медээлер езугаар алырга, республикада 29625 гектар шөлдүн сигенни кестинген. Белеткээн сигенниң хемчээли 29577 тонна. Эрткен чылын 23710 тонна турган. Ынчангы үе-биле деңнээрге, бичии өзүлде бар. Мөнгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Тожу, өскедаа кожууннарның хол кадыыры-биле сиген кезер звенолары, бригадалары ажылдап турар. Чижээ, Тожунуң чурттакчылары 3278 тонна сигенни кезип алган.

Мөнгүн-Тайганың чурттакчылары 140 тонна сигенни кезип алган, топтен озалааш кожууннарның малчыннарынга мурнуку үелерде дег Таңдының, Улуг-Хемниң сигенин кезип белеткээш, кыштагларже сөөртүп алыры бөгүнде болдунмас. Ынчангаш ук черниң суму чагыргалары девискээр иштиниң сигенин кезип алырының хемчегларын ап турар.

Сүт-хөлчүлер 4226 тонна, улуг-хемчилер 3434 тонна, таңдыжылар 4202 тонна, бии-хемчилер 2886 тонна, каа-хемчилер 3230 тонна сигенни белеткээн. Мал чемнериниң белеткелинде 17238 кижи ажылдап турар. Эрзин, Тес-Хем кожууннарны санаваска, республикада сиген бо чылын чаагай болуп турар. Харын-даа Таңды кожуундан керээ-дугуржулга езугаар суггаттыг-даа, чайгаар үнген-даа шолдерниң сигенин кайы-даа кожууннуң кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелери кезип ап болур.

Арапчор ОКСУР.

ОНЗАГАЙ САЛЫМ-ЧОЛ

Солун кижи-биле таныжыңар

Кайгамчыктыг онзагай салым-чолдуг кижилер чоргулаар. Ындыгларның бирээзи — ТР-ниң Президентизиниң айыыл чок чорук талазы-биле чөвүлекчизи, РФ-тиң АЧФА-зының курлавырда полковниги Виктор Анатольевич Агбан-дыр деп чоокта чаа билдим.

Бо езулуг тыва эр кижиниң эң чаагай шынарларын бодунда сиңирип алган, бедик-чаагай сынныг, улгады берген кижи-биле чоокта чаа ужуражып, оон өөредиглиг, эптиг-ээлдек чугаазын дыңнаар ааскежиктиг болдум Виктор Анатольевич боду аныында аажок узун, мөге-шыырак чораан болгаш бедиин, узунун халыырынга Тываның каш дакпыр чемпиону, хол бөмбүүнге республиканың болгаш Россия Федерациязының шилиндек командазының кежигүнү чораан. 1957-1962 чылларда Кызылдың башкы институдун доосканының соонда, Тожу кожууннуң Азас школазынга өөредилге эргелекчилеп башкылаан. Оон Минск хоорайда Күрүнеңниң айыыл чок чорук албанының дээди курузун доосканының соонда, 1968 чылдан эгелеп ынчангы ССРЭ-ниң Күрүнеңниң айыыл чок чорук албанының Тыва АССР-де Эргелелинге контрразведка килдизинге ажылдап эгелээн.

Даштыкы күрүнелерниң бистиң шериг экономиктиг болгаш политиктиг амыдыралывыска "сонуургалдарынга" хамаарыштыр контрразведка ажылы чорударда-даа азы оларның (ол даштыкы чурттарның) амыдыралынга хамаарыштыр бистиң-даа "сонуургалдарывыста" ыяапла кандыг-бир хоралыг сорулга бар деп билип алыры чугула эвес деп, Виктор Анатольевич меңээ чугаалап олурду. Ынчалза-даа Төрээн чуртунуң хамаарышпас чоруу, оон быжыг экономиказы, туруштуг идеологиязы, чонунуң айыыл чок чоруу дээш үйгу-чыдын чок, билиг, күүзүн харамнанмайн ажылдан чораанын оон шаңналдары: 7 медаль, РФ-тиң АЧФА-зының, федералдың кызыгаар албанының, Тыва Республиканың Президентизиниң тывысканы хөй санныг хүндүлел бижиктер, хөрек демдектери херечилеп турар.

Бодунга негелделиг, кады ажылдап турган оорунге үлегерлиг, кан дег быжыг сагылга-чурумнуг ажылдакчы Виктор Анатольевич Агбанны 1973 чылда Тыва АССР-ниң Күрүнеңниң айыыл чок чорук албанының даргазының кадрлар талазы-биле оралакчызы кылдыр томуйлаан. Ук албан дужаалга ажылдап турган, бодунуң чогаадыкчы күш-ажылы-биле Күрүнеңниң айыыл чок чорук албанын сайзыратчын, районнарга ук органның 8 салбырларын ажыттып, боду аныяктардан шилип турган 80 ажыг чаа аныяк офицерлерни (олар шупту эки ажылдыг) белеткээн. Ол ажылга Виктор Анатольевич кижилерни эки билирин, кадрлар шилиирде часпас, онзагай удургукчу деп бодун көргүскен. Бодунун шилип тыпкан ооренникчилеринден амгы үеде курлавырда полковниктер Э. Д. Кууларга, А. С. Бавууга, В. М. Чүлдүмге, Г. Д. Кууларга, амгы үеде Краснодарның Айыыл чок чоруктун федералдыг албанының эргелелинин даргазы генерал-лейтенант Е. Л. Воронцовка болгаш оскелерге-даа ол чоргаарланып чоруур.

Дуржулгалыг чекист В. А. Агбан 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүнеңниң айыыл чок чорук албанының контрразведка киллизиниң даргазы апарган.

Ам, хүндүлүг номчукчу, контрразведка болгаш разведка дугайын ара үзүп кааш, хоочун тыва чекистин намдары-биле таныжа кааптаалынар.

Редактордан бо даргага ужуражыр даалга алгаш, "Оо, бо дарганың фамилиязы алдарлыг "Сүт-Хөл" херээнің маадыры Агбан-биле атташ болган-дыр аа" — деп бодап бар чыткан мен. Бо чугаалажып олурарым В. А. Агбан 1937 чылдың апрель 18-те каас-чараш бойдустуг Тожунуң Тоора-Хем суурга интеллигент огбулеге төрүттүнген. Адазы Анатолий Шуудайович Агбан Тожу кожууннуң райкомунуң бирги секретары, авазы Ш. С. Агбан фельдшер эмчи боп ажылдап турганнар. Адазының алыс чурту — Барыын-Хемчиктиң Аянгаты. Ол алыс-ла партия ажылдакчызы чораан болгаш Тожунуң соонда Бай-Тайга, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик кожууннарга райком секретарлааш, Сүт-Хөлге келгеш, репрессияга таварышкан.

Ынчан ам-на бажымга чык дээн: чаңгыс кижиге удур хоозун идеологтарның хоннүгүлүнүң хайы-биле 50 чылдар үезинде актыг черге репрессияга таварышкаш, туттуруп бажыңнадып, коргунчуг камерага эрээ-хилинчек көрүп чораан тыва чоннуң патриотчузу Анатолий Шуудайович Агбанның солун арнында чаныш-сыныш чок шырайы сагыжымга кирип келди. (Оон чуруун парлаан солун "Мемориал" музейинде бар). Истелге үезинде ол чүгле меге нүүлдээшкиннерге удур демисежип турган эвес, үндезин чок черге херек оттуруп, улус бажыңнап, байысаалга кылып турган истекчилерни удур сойгалап, шүгүмчүлеп турган. Ону судка 72 шак болгаш бооладыр кылдыр шиидип каан.

Ук судтуң шиитпири боттанмаан. Актыг Анатолий Шуудайович дириг артып калганын номчукчулар билир. Адазы истелге адаанга турда, бичии Викторну база Кызылдың 2 дугаар школазындан үндүрүпкен. Бичии оол иезинин чурту Тожуга кээп, аът ажаар кижиниң дузалакчызы болуп ажылдап турган.

Ам байдал сыр оскс. Ынчангы аът кадарчызының дузалакчызы бичии оол амгы Виктор Анатольевич Агбан Күрүнеңниң айыыл чок чорук албанындан полковник дужаалдыг пенсиялап үнгешдаа, ТР-ниң Президентизиниң айыыл чок чорук талазы-биле чөвүлекчизи болуп чоруур.

Ол орукче өөн эгези — 1967 чылдың декабрьда Тожунуң Азас школазынга анаа, аныяк спортчуга, ханы билиглиг специалистке, ынчангы партия обкомунуң бирги секретары С. К. Тока, Күрүнеңниң айыыл чок чорук албанының даргазы А. И. Ситяев — олар хөлдүн келгеш, адазы А. Ш. Агбан дыңнап олурда, ук органга ажылдан кор деп сүме каткан.

Борис ОНДАР.

ЧУРУКТА: В. А. Агбан.

ЧЕДИИШКИННИ КҮЗЕП ОР МЕН

Чемирик бо чурттадгада
Чеме, хала чүү-даа турза,
Чеден беш чыл дургузунда
Чечен, мерген созун
сунган,
Чеден бештээн
"Шынывыска"
Черге чедир могейбишаан,
Черле тура дүшпезин дээш
Чедиишкинни күзеп ор мен.

Мартын САНДАЙ-ООЛ.

Кызыл хоорай.

КҮСКҮ АРГА

Талыгырда түмен сылдыс
Таваар оожум тайлып
чорда,
Улуг, делгем күскү арга
Уйгузундан серген
оттур.
Арбын ковей албатызы
Ажыл-ишче холзеп үнер

Сыннар кыры бедиктерде,
Сыыннары түнну эскир,
Сырга кеткен
сырбыктары
Сыкылажып сымыранчыр.
Эзим адаа оймактарда
Элик, хүлбүс медээлежир.

Хайгааракчы кара кускун
Кайгап, шыгаап
дескингилээр.
Кара куштар поштун
будуун
Казырадыр дээрбедептер.
Кээргеннер ында-мында
Кээрт-кээрттеп
ырлашкылаар.

Хоорүктер чудук дамчып,
Хоглуг-омак
маннашкылаар.
Шокар торга чолдак
тошке
Шокуладыр шопту кагар.
Кара торга кадыг-дытты
Кааладыр орүмнеттер.

Дыттан дүшкен сарыг
чамнар
Дымырадып гоглап дүжер.
Эртенги хүн хереллерин
Эзим-арга эштиптерге,
Дүне дүшкен монгун
хыраа
Дүдүскек боон хуула бээр

Шулуу КУУЛАР.

Библиографтыг айтыкчы

ЧОГААЛЧЫНЫҢ МӨГЕЙИКЧИЛЕРИНГЕ

Шүлүкчү Монгуш Баянович Доржу – номчукчуларның ынак авторунуң бирээзи, Тыва чогаалда билдингир чогаалчының чогаалдарын школаларда өөреникчилер, университетте студентилер программа езугаар өөренип, сайгарып турар.

Монгуш Доржу чүгле шүлүкчү, прозачы эвес, очулдурукчу база чораан Тыва дылче М Доржунуң очулгазы-биле А. Пушкининиң М. Лермонтовтуң, Т Шевченконуң, С Есенининиң, П. Провканың, С Шипачевтуң, Д Гугультиновтуң, М. Пшеничныйының чогаалдары солуннарга, сеткүүлдерге үнгүлээн

Бо чылын республика типографиязында Монгуш Баянович Доржунуң дугайында библиографтыг айтыкчы парлаттынган, ооң тиражы 500 экземпляр. Библиографтыг айтыкчының тургузукчузу Өвүр кожуннуң М Б. Доржу аттыг топ библиотеказының библиогравы А Ч. Сат. Шүлүкчүнүң дугайында моон мурнунда мындыг хевирлиг чаңгыс-даа айтыкчы үнмээн, ынчангаш бо дептер номчукчуларга, башкыларга, библиотекарьларга, библиографтарга, студентилерге, өөреникчилерге М Б Доржунуң чогаадыкчы ажылжин шинчилеп коорунге улуг дузаны чедирер Библиографтыг айтыкчыда шүлүкчүнүң үнген номнарындан аңгыда, солуннарга, сеткүүлдерге парлаттынып турган чогаалдары, очулгалары кирип турар

"Ындынныг ыраажы дугайында сос" деп эгеде Тываның Чогаалчылар эвилелининиң даргазы, шүлүкчү А Даржайның Монгуш Доржуга тураскааткан үүлү кирген

Айтыкчының тургузукчузу А Сат дыка улуг ажылды кылып чоруткан, М Доржунуң чогаадыкчы ажылының дугайында үүлдерни орус, тыва дылдарга белеткен, ону дес-дараалай тургузуп, чогаалчының чогаалдарын жанр аайы-биле аңгылап кылган Монгуш Баянович дыка хой шүлүктеринин, новеллаларның, тоожуларның, чечен чугааларның, баснялардың автору

А Саттың кызымак ажылының түңнели ном кылдыр парлаттынып үнгени чогаалчының мөгейикчилеринге улуг белек

Кандыг-даа ажылга четпестер турар Тургузукчузу М Доржунуң орус дылче очулдурган шүлүктерин киргген, ынчалза-даа кым очулдурганын айытпайн барганындан очулдурукчулары билдинмес арткан

Ам Монгуш Доржунуң тыва дылче очулдурган шүлүктерин корээлинер, тургузукчу А Сат маңаа частырыны кылган Чижектерни суралгыг орус шүлүкчү С. Есенининиң шүлүктеринге алган. С Есенининиң "До свиданья, друг мой, до свиданья" деп шүлүүн М Доржу "Хоокүй оннүүм, байырлыг че..." дээш очулдурган, а тургузукчузу А Сат очулганы шүүштүрүп корбейн, бодунуу-биле орус дылче "Друг мой бедный, прощай, прощай" деп очулдурган, ындыг аттыг шүлүкту номчукчулар С Есенининиң шүлүктерининиң чыындыларының допчузундан тыппас Дараазында С Есенининиң "Мне грустно на тебя смотреть" деп тыва дылда "Сени коорге, кударанчыын" деп шүлүүп тургузукчу шүүштүрбейн, бодунуу-биле "Как грустно при виде тебя" деп очулдурган Бир эвес кичээнгейлиг орус, тыва дылда шүлүктерни шүүштүрүп кылган болза, шүлүктерининиң шын аттары номчукчуларның дилээринге-даа белеп турар ийик база мындыг частырыларны кылбайн барып болур турган Ындыг болзажок чырыкче үнген "Монгуш Баянович Доржу" деп библиографтыг айтыкчы номчукчуларның кичээнгейинде

Любовь ЧАДАМБА.

А. С. Пушкин аттыг национал библиотеканың ажылдакчызы.

АВТОБУСТАРНЫ АЖЫГЛААРЫНДА ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

Чаа чүүл

Бо чылдың июль 6-да Москва хоорайга ГАЗ-32213 маркалыг автобус-биле автооррукка озал-ондак болганының түңнелинде, 12 пассажир янзы-бүрү хемчээлдин кемдээшкиннерин алган Орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң күрүне инспекциязының кол эргелери Россияның Транспорт яамызынче ол марканың автобустарын пассажирлер аргыштырар маршрутче чөпшээрел бербес талазы-биле дилегни киирген

ГАЗ-32213 автобустуң тургузуун хынап көргеш, орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң талазы-биле күрүне инспекциязы ол автобусту пассажирлер аргыштырарына орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң негелдезинге дүүштүр БЭК ООН № 52 чурумга дүүштүр кылдынмаан, үүгле чүвү соортүрүнге ажыглап болурун чөпшээрээн.

Бо хүнгерде Россияның Транспорт инспекциязының ажылдакчыларынга юридиктиг болган хуу кижилерде чеже ындыг автобустар пассажирлер аргыштырып чоруп турарының учедун тургускаш, оларга ийи неделяның иштинде пассажирлер аргыштырарының чөпшээрелин бээрин Россияның Транспорт яамызы дааскан. Өске автобустарга, чижээлээргe, "Газель" 32213" тургустунган чурумга дүүштүр шын эвес эде кылган таварылгада, 2000 чылдың октябрь 1-ден эгелээш, пассажирлер аргыштырарын хоруп каан.

Орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң күрүне инспекциязының кол эргелери "ГАЗ-32213" болгаш "ГАЗ-322132" автобустарны ГАЗ-2705" баазазынга эде дерип кылганда, "ГАЗ-32213" автобустарны "ГАЗ-322132" маршрут автобустарының баазазынга эде кылдынганда, техниктиг байдалын көрүп турган, пассажирлер аргыштырарынга чөпшээрелди бээрин айыткан

Ажык хевириниң "ГАЗ" акционер ниитилел, Нижний-Новгородтуң конструктор болган шенелде ажылдар кылыр эргелери РФ-тин Транспорт яамызының кол күрүне инспекторунче негелдени чоруткан. Амгы үеде ажык хевириниң "ГАЗ" акционер ниитилел ол автобустарны пассажирлер аргыштырарынга эде дерииринге артык кезектер садып алырының чөпшээрелин 4 хоорайда бүдүрүлгелер берип турар, ол дээрге хаалгын "Сервистранс-инвест" акционер ниитилел Москва хоорайда, кызыгаарлаттынган харыысалгалыг "Фургон-Сервис" эштежилге Рязань хоорайда, Нижний-Новгород хоорайда кызыгаарлаттынган харыысалгалыг ПКП "Комби-Люкс" эштежилге, ол-ла хоорайда кызыгаарлаттынган харыысалгалыг "Автолик" эштежилге

Орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң күрүне инспекциязы "ГАЗ-32213" автобустарга пассажирлер аргыштырарын хораанынга хамаарыштыр автотранспорт эдлери ол автобустарны пассажирлер аргыштырар кылыр эде кылыр талазы-биле УКЭР ажык хевириниң "ГАЗ" акционер ниитилел чөпшээрелди артык кезектери-биле Россияның 14 хоорайынга берин турар Тывага хамаарыштыр алыр болза, Абакан хоорайда ажык хевириниң "Абакан автоГАЗ" акционер ниитилел, Кемерово хоорайда ажык хевириниң "АвтоГАЗсервис" акционер ниитилел, "АгроцентрГАЗ" Тюмень хоорайда бар Бо хоорайда "ГАЗель" хевириниң автобустарын пассажирлер аргыштырарынга эде кылып эгелээн Орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң күрүне инспекциязы ол автобустарны эде кылыр талазы-биле чурумну, "ГАЗ-32213" автобустарны эде кылырының дугайында" чурумну бадылап каан Ону эде кылып турар бүдүрүлгелерде ол дүрүм бар Кончаар эде кылырының талазы-биле бүдүрүлгелерниң түскай эртемнилери өөредилгени эрткен.

Сергей ХЕРТЕК.

Элдеп-кайгамчыктыг болуушкуннар Кызылдың аэропортунда чорду

КЫМ ЭДЕ БАШКАРЫПТАР ИРГИ?

Эки буянныг кижилерниң ачызында неделя ажыр кылаштап тургаш, "Үш-Белдир" курортче путевканы, оон хуусаазы он хүн, июль 19-та эгелээр турда, 1-2 хонук озалдандаа чеде-ле бээр мен ыйнаан дээн сеткилим-биле алдым. Иштеп каан белен сумкамны апкаш, ол дораан аэропортка чеде бердим "Үш-Белдирже" июль 7-ден 17 чедир дыштаныр, хуусаазында ужуп чадаан-даа, ол хүн дыштаныр эгелээр-даа улустар хой болду Оочурлап алгаш, дыннап олурарымга "Кассадан билет сатпас чер-дир Улус ужупла турар,та кайыын ап турар чүве" дээн хомудалдар хой болду. Ол хүн-ийи рейс ушкан, кассадан билет сатпаан. Дедир-аай дүвүрелдиг байдалдыг маннашкан кижилер-ле хой, сактырга, бир-ле чүве чидирипкен-даа ышкаш Оон ол кижилер хенертен чиде бээр Рейстерни чарлаптар, ол кижилер оожургап регистрацияга көстүп кээр чүве болду.

19-туң хүнү ынчаар эрткен. 20-де аэропорт дыштаныр, ажылдавас болду. 21-де 6 шакка 15 минута четпейн турда, чеде бердим, оочур элээн арбын болду, ынчалза-даа улуг илегел-биле соонга турупкан. База-ла чаңчыл езугаар кассадан билет саттынмады. Чоруур ужурлуг кижилерниң аразында хоойлу ажылдакчылары, дарга-бошкалар, эмчилер,-башкылар,кадарчылар дээш, кымнарны чок дээр Оочурлап-ла тур бис Чоорту оочур эстин эгелээн, эскерип орарымга, чамдыктарывыс самолетче олуртур залдың азыларында сумкаларын салгылап алгылаан, томааныг апарган чоруп турар апарды, а бир чамдыктарывыс паспорттарында билеттер кыстырылган алган чоруп турар болу берди. Бир аныяк уругдан айтырарымга, 50 азы 100 рубль артыкка бээрге, садып турар чүве-дир, таныш эжимден саттырып алдым дээр болду. Менде таныш бар эвес, аайын-бажын тып чадап олурумда, азыларда шимээн чок олуруп турарлар, таныш-коруңүнге акша сунуп турган, билет алганнар бир рейс болуп алгаш, ужа берди.

Оон даргаларынга барып, ужур-чөвүн чугаалап көор-дүр дээш ынаар чоруптум. Эртер черинің дежурныйы киирбес, кара шору. Оон бир кээримге, тыва оол дежурный болду. Эрттиргеш, кайнаар баарымны безин тайылбырлап берди. Ол кабинетке чеде бээримге, эжик акеында Культура яамызының сайыды биле Көк-оол аттыг хогжүм-шин театрының директору орар болду. Соон-даа айтырбайн, дорт кире бердим. Аныяк кижи олур. Шупту байдалды тайылбырладым. Ол ыыт-даа чок, чүве бижий тыртын берди Үнүп ора номчуурумга, эзлчег начальнигинге дараазында рейске менээ билет садар дугайында чагаажыгаш болду. Дедир келгеш, ынаар кирер эжик тыпнайн, ында кил салын каан үттен арай деп кире бээримге, бир уруг "хоржок" дээш сегирип алды Демги саазынымны тутсуптарымга, чымчай хона бергеш, эрттиринги Эзлчег начальнигинге тутсуптарымга, паспортум, акшам, путевканы ап алгаш, бичии болгаш чедип келиптер дээн. Манап оргаш, чеде бердим. Дараазында июль 22-ниң биледин бижип каан болду. Рейс чарланса, дилеп корейн дээш олур мен. Элээн болганда,бөгүн самолет ушпас дугайын чарланты. Улустың чамдыызы тарай берген. Азыларда сумкаларын чыын алган, арай чиктигзимээр аныяк, шыырак кижилер оочурда мооннешкиннер хевээр боорга, хайгааран ор мен.

Хенертен регистрация чарлаптарга, чеде бээримге, эрттирбеди. Самолетче киирер черге турарымга, шупту аныяк дарга-бошка, хоойлу-дүрүм ажылдакчыларын киирип-ле тур. Чаңгыс-даа улуг назылыг кижи чок болду Билеттиг улус төңду. Диледим, хоржок. Оон паспорттарының иштинде хой-ле акшалар азыглары көстүп чоруур аныяктарны киирип эгелээн. Оларда билет чогуп мен билир мен. Кады оочурга турган өөрүм-не болгай, оон хенертен читкилей бергилээн, ам олуртур үезинде көстүп келген. Оларны арга шагдаа киирип турар болду. Ынча хой хос олут бар турда, менээ чүге дараазында хүнүп биледин бижип бергени акша чыын алыр аргазы болганы биллине берди.

Залда улус тараваан болду. Кайгамчык чүве. Арткан кижилер инвалид ажы-төлдүг орус, тыва адаелер, үш-дорт хире харлыг боду шимчеп шыдавас уруг куспактаан аныяк не соңга карааңда уруу-даа, боду-даа ыглап турар болду Коляскалыг инвалидтер кижи ол-ла черинде олурбушаан Овурден, Барыын-Хемчиктен, Тандыдан келген улгады берген 5 кижи олурбушаан. Арткаң улустуң колдуу кожуннардан келген кижилер болду. Агаар аяс, каш-даа рейс кылын болгу дег! Кассада оочур туруп-ла турар мындыг. Дараазында рейс болу берзе, дилээр-дир деп олур мен. Элээн болганда, билет сада берген. Каш кижиге садын чоруй, билет тоннен дээш кассаны хаапкан. Саткан билеттер июль 22-ниң билеттери болду.

Ам канчаар, июль 22-де черле ужа бээр боор мен деп идегелдиг чаныр келдим. Июль 22, суббота, база-ла дан бажында аэропортка чеде берген. Регистрацияны манап-ла олур мен. 10 шак ажыр турда, самолет ушпас-даа дээр, ийи рейс болур-даа дээр чугаа манакчыларның аразында тыпты берди. Чүүкденгилээр үтке бир хеерээн кижи көстүп келген соонда, регистрация манаан кижилер ында мөөннешкеш, алгыш-кырыш эгеледи. Алгы-кышкылдан бажым аарып, чүрээм дүргеден олурду Ол кижиниң мынча дээн сөстерин тода дыннадым. "45 муң рубль-биле мөң хууда чатыдып алган самоледум ужар. Бөгүн силер ушпас силер." Оон ыыт-шимээн кижи чүведаа дыннаар аргажок болду. Сөөлүнде билдингени ол курорттуң улуг бухгалтери кижи чүве-дир Курортта кижи саны ковудээн, аңаа бистиң хереэвис чок болганы ол чүве-дир Бистиң дыштанар үевисти мурнунда ээлчегде үезийде ужуп шыдаваан кижилер ээлен турары ол хире.

Кончуг аяс хүн шак ынчалдыр хоозун эрти. Бисти понедельникте, июль 24-те кедир кылдыр тарадыпкан.

Дыштанып, кадык бызыглан алыр дээн күзелдиң чартык айы (путевканы неделя ажыр сүрүшкен) шак мынчаар уйгу чок дүннер, амыр-дыш чок маңаашкыннар, дувурелбиле эрткени бо. Бо хүнгерде чидирген кадыкшылды ледир эгидериннe "Үш-Белдирниң" 12 хонуу четчир ирги бе? Өршээ,өршээ!

Чылдын-на шак мынчаар ажылдап турар улус кажан-чежен орталаныр чүве деп хыйлаңган үннерни дыннап, мага хандым.

Элдеп-кайгамчык болуушкуннар, фактылар, сюжеттер аэропортта чүведир, канчаар-даа бижип, көргүзүп, шынзыдып, түңнел кылып болур аан.

Акша сывырып алыр дээш чүгле арга-меге-биле ажылдап турар улус ында. Оон чаңгыс-даа ажылдакчызынга бүзүрээри берге. Улусту тарады чарлапкаш, оон "боттарының" кижилерни ужудуп турарын бодап келирге, сагыш аарын кээр-дир. Аңаа бодуун ажылчын, хоочуннар, пенсионерлер, аарыг-аржык кижилерниң ынаар семээн хереэ чок-тур деп билип алдым.

Бо организацияны шын орукче, бөдүүн чонга бараан болур кылдыр кым эде башкарыптар ирги? Кым аңаа дузалажырыл? Бөдүүн кижилер, пенсионерлер, инвалидтер чежеге дээр мындыг хилинчек-човулаң эдилээрил?

Дудаа ООРЖАК.

Күш-ажылдың хоочуну, улус өөредилгезиниң тергиини.

Салчак МОЛДУРГА

АРБАНЫМЧЕ АЯН-ЧОРУК

Барымдаалыг тоожудан эгелер

МӨӨҢ БЕЛЕК, ДУЗАЛАМЧЫ

Дайын үезиниң саңчурагайларындан коорге, малының ниити баш санын 605 чедирген, Кызыл Шеригге 3 аът, 15 хой-өшкүнү, 1 шарыны, 75 акшаны дузалаан Саны-Шири, 145 баш малды болгаш 830 акшаны салган Өрнүгү, мал-маганга немей 278 акшаны сунган Хорлуу кадай,олардан дудак чок, чамдык таварылгаларда, харын-даа ажа дүжүп турар белек-дузаламчыны көргүскен Кара-оол, Серээ адашкылар, Намзын, Бүрүшкек ышкаш мурнакчы араттарын хүрээлеп оспүшаан турган.

Ылангыя Саны-Шири чүгле белек дузаламчының түңү-биле эвес, Тываның моон белээн фронт шугумунга болу чедиржип, ону дайынчыларга бодунун-на холу-биле үлеп тудускан толээлериниң бирээзи болган. Оон-даа артык оон бодунунна чүрээнден үнген: "Фронтуга берген аътларымны эрестдидим дайынчылар мунар. Дужааган эът, дук, саржаамның пуд бүрүзү дайынчыларга чылыгны болгаш күштү бээр деп чүвени билир мен. Фашистерни каяа-даа: фронтуга коргулчун ок-биле, Монгун-Тайгага шалыпчы ажыл-биле соп болуруп эки билир мен!"—дээн мерген сөстери бүгү Тывага дирип суртаал апарган Аңаа чүгле дорге чыдып алгаш,ус куткан, хөвен өзектиг, арай бүлүргүн дагыл чырыынга номчааным "Чагыртпааннар" деп номда совет дайынчынын "Орус чүрту улуг, делгем-не, ынчалза-даа аткаарлаар чер чок, чүге дизе аргыныста Москва бар болгай!"—дээн кайгамчык домаа-ла терлежип болур турган боор! Ынчаарда-ла Сарыг-оол деп чогаалчының "Саны-Моге" деп шулуглелиг, "Хорлуу кадай", "Орнүгү", "Ужудукчу Хунан-оол" деп шүлүктерин өгезиниң топчузуне чедир шээжи-биле "сыырыпкан" турдум.

Кажазының бааранда
Кара дөтпе олген чыткан,
Кадай аңаа хомудааштын

Карак чажы төктүп турган дээш, алганын бадырарымга, ада-нем ону катап-катап номчудар, оларга билдингир кодээ амыдыралы боорга-ла ындыглар боор он, чеже-даа дыннаан эриктес, хоон калбаттар ийик Ховенмей деп кижиниң "Идегелди өскүндурган" деп шулуунде ойтурдуйтур шашкылашкан гидержи генерал биле полковникти дүрзү-хевирлери ырланышкан, хербелешкен ыытар дег, каракка костюм, кулакка дыннаалып кээр кылдыр шинжидип алгаш, аныяктар кара отчаан ойнап күүседир турганнар.

Ынчаарда оовус Каргының Балыктыг аксынга чайлап чыткан Аалывыска ирип куураргаш, ногаан чеңээш, балар-биле шыптынган сыын мыйыны дергилээн, аскыр-чаваа деп бора шляпалыг, орус ишик-хептиг, бажының дугу, салы-даа бирлеак ошку ашак чедип келген. Ачавыс ону туп-тура халааш мендилеп дорже чаланкезек чугаалажын ора, хейтпаан тиккен Танывазывыс кижи Кызыл Шеригге Тыванын моон белээн чедиржип чораанын хоорен, фашистернин үрегден, хуюктап хоосураткан кода-суурларын, кижилерни канчаар хилинчектен олуруп тургулааның ногаандыктар боттары-даа дерзин үүлгедилери дээш, өжөн одунга хулыйба кылдыр дамдыктатканын сос-биле кинода дег, чуруп доскаш

—Че, Бүрүшкек, сен— дорбетке, мен - оруска кара кул,холечик чораан, огленирде удаа огленин-баштанган, байыырда денге баяан болгай бис Дайын үргүлчаңгыс-ла мунар аътты кижилер холге чок, хаван чадаг артарындан муңгаддааш, малын арга-ыяш, дагдаш аразынга чажыра баглап турган дээр медээлер сургакчылардан дыннаалып турган. Белек-дузаламчы эки туранын хереэ-даа болза, чамдык кедерээн дарга-бошкалар аңаа албадал хевирин ажыглап турганындан шыдалшинээ хиреліг кижилериниң коргуушкун-сестиишкини үндезилеттинген хире чүве ол.

Чылгы шинчилгезинге белеткээн кажаа делгем, ийи өрээл бирээзинге аалдардан хавырган малдар, өскезинге шилиттинген аъттар үзер кылдыр дериттинген. Шинчилге, шилилге үезинде чылгының ээзи киржири албан эвес, ол талазы-биле тускай кижилер бар. Ээзиниң хереэ — хүлээп алдынган аъттарын демдеглеткеш, холуттунганын алгаш чанары. Чылгы шинчилгезинге байыр шинчини база кирген турган. Ынчанмайн канчаар, шилиттинген аът кызыл дайынчының холгезин апаар болгай! Ынчангаш дыннадыышкында чылгы ээзи дүлген эът, баскан быштактыг, когээржик арагалыг келирин айыткан боор чоржук...

(Уланчылыг).

ҮШ КЫЗЫЛ-ДОРУГНУ ЫДЫКТААНЫ,

азы Ачавыстың монолог -чугаазы

Ол чайын аалывыс Чылгы-Өдээнге чыткан Оортан Мутур сының ажылдыр Каргының Холчүктүг - Ховуга малдарын ай деп алгаш, чылгы шинчилгезинге келзин дээн дыннадыышкын ачамга кожуунуң белек-дузаламчы комизинден шуугла дорт келген Ады-ла кем чок чылгы шинчилгези — херек кырында ол дээрге эн эки аъттарны фронтуже шилип чорудар, нарын шүүр дег, келергей шынгыы комиссия болган Аңаа чүгле малдың шынарын эвес, харын оон ээзинин хамааты бүдүжүн база шыгаар турганы билдингир Чүге дизе ийинчаңгыс-ла мунар аъттыг кижилер холге чок, хаван чадаг артарындан муңгаддааш, малын арга-ыяш, дагдаш аразынга чажыра баглап турган дээр медээлер сургакчылардан дыннаалып турган. Белек-дузаламчы эки туранын хереэ-даа болза, чамдык кедерээн дарга-бошкалар аңаа албадал хевирин ажыглап турганындан шыдалшинээ хиреліг кижилериниң коргуушкун-сестиишкини үндезилеттинген хире чүве ол.

Чылгы шинчилгезинге белеткээн кажаа делгем, ийи өрээл бирээзинге аалдардан хавырган малдар, өскезинге шилиттинген аъттар үзер кылдыр дериттинген. Шинчилге, шилилге үезинде чылгының ээзи киржири албан эвес, ол талазы-биле тускай кижилер бар. Ээзиниң хереэ — хүлээп алдынган аъттарын демдеглеткеш, холуттунганын алгаш чанары. Чылгы шинчилгезинге байыр шинчини база кирген турган. Ынчанмайн канчаар, шилиттинген аът кызыл дайынчының холгезин апаар болгай! Ынчангаш дыннадыышкында чылгы ээзи дүлген эът, баскан быштактыг, когээржик арагалыг келирин айыткан боор чоржук...

(Уланчылыг).

Бүгү чурттуң ажыг-шужүү

Аркадий МАМОНТОВ: “ЧЭЭРБИ КОРАБЛЬ ДЕСКИНИП-ЛЕ ТУРДУ”

Төп телевидениениң ийиги каналының (РТР) сураглыг тележурналистериниң бирээзи Аркадий Мамонтов “Комсомольская правда” солуннуң номчукчуларының болгаш корреспондентилериниң эң-не чидиг айтырыгларынга харыыны берген. Чугаа аварияга таварышкан “Курск” деп атомнуг суг адааның кораблиниң дугайында болган. Дорт харылзаа-биле чугаа Москваныы-биле 13.00 шакта эгелээр деп чарлаан турбуже, үлус шак четпээнде-ле долгап эгелээн. Аркадий Мамонтов таптыг-ла айыттынган шагында телефоннап келген кижилерниң айтырыгларынга харыылап эгелээн.

Өлүг кижилерге дузалаар арга чокта, дириглерни камнаар херек

— Экии, Петербургтан долгап тур бис. Камгалакчыларның “Бестер” аппарадының командириниң кадайы Ирина мен. Мээң ашаам Подкопаев-биле силер далайга чеже-даа душкан силер. Камгалакчылар моряктарны камгалаар дээш бүгү-ле хемчеглерни алган бе, кандыгыл, чугаалап көрүнерем?

— Силериниң ашаанарны дыка эки билир мен. “Сиуэй иглге” кады турдувус, Видяевоже база вертолетка кады уштувус. Камгалакчалар бар-ла күжүн шуптузун ажыглаан. Кандыг-даа чидиг состен чалданмайын соглежип-даа турдувус, ынчалза-даа оонер иштинге черге чедир могер ужурлуг бис. Өске моряктарга база. Олар кылып шыдаарындан эртир ажылдааннар.

— Ашаам Северге турда, бисти чурттап органывыс Шериг-Далай академиязының ниити чуртталга бажыңындан кудумчуже үндүр ойладып тур.

— Силериниң телефонуларны бижип алыйн. Флоттуң командылалы “Комсомольская правданы” номчаан, силериниң ашаанар ышкаш кижилерни бөл-бо шывалан болбас дээрзин билип каарлар боор. Кажан өлүг кижилерге дузалаар арга чокта, дириг кижилерни камнаар херек.

— Аркадий, репортажтарыңар дээш силерге мегейдим. Үр үеде мен Северодвинск хоройның ядролуг суднолар тудуунуң төвүнге ажылдадым. Авария болганының ийи дугаар хүнүнде судно тудукчулары “Курскини” бодувустуң корабливис үстүрүпкен дээрзиниң дугайында каразыг тыптып келген. Ону чүү деп бодаар силер?

— Ылап-ла ындыг азы мындыг деп чугаалап шыдавас мен. Чазак комиссиязы болуп болгу дег үш үүлдү көрүп турар. “Петр Первый” корабльде 600 ажыг кижи бар, ылап-ла олар үстүрүпкен болза, ынча хөй кижиниң бирээзи черле чугаалап үнүп келгей.

— Чугаа “Адмирал Кузнецов” деп крейсер дугайында чүве-дир ийин. Бир эвес бо чоокку үеде ону ырак аян-чорукче чорудуптар болза, каразып турарывыс аная эвес-тир. “Адмирал Чабаненко” деп крейсерге база-ла каразып турар. Комиссия бо үш крейсерни эки хынааш, чүнү-даа чажырбас болза көрем.

— Ону каяа чажырарыл олар, ук комиссияның ажылы бүгү хой-ниитиниң кичээнгейинде ышкажыл.

— Хууда дилээм бар силерден. Завидовода дачалыг кижи мен. Кожам силериниң ачаңар. Оглу силерге ол аажок чоргаарланыр. Ачаңарны утпайн көрүнерем.

— Ынчанмайын канчаар, четтирдим.

— Аркадий, мени Марина дээр. Чүү деп бодаар силер, эң эгезинде-ле корабльдиң чамдык отсектери шагда-ла суг долгаш, кижилер ол дораан өлген дээрзин төрелдеринге саат чок дыңнатканы дээре турган эвеспе, шынын чугаалааны дээре эвеспе, хей черге идегел бээриниң орнунга.

— Авария соонда корабльда чүү болуп турары ылап биллингир турган болза, шынын чугаалааны дээре болбайн канчаар. Бир, ийи, үш, дорт дугаар отсектер үрелген деп чугаалап турган, өскелериниде кижилер дириг арткан дээрзинге бүзүрен турбайн канчаар. Сес, тос, алды дугаар отсекте кижилер дириг артып болур турган турда, шупту өлген деп чугаалап шыдавас бис. “Петр Первыйдан” Видяевоже ужуп кээривиске, үш херээжен (авалар) биске халчып кээрге, оларның оолдары өлүг деп аксымдан үндүрүп шыдавас чордум. Өлүг мочу тывылбаанда кижилерни өлүг дээр эргевис чок.

Командылакчы авариянның чылдагаанын билир бе?

— Североморск. Аксенов. Шынчы ажылыңар дээш четтирдивис. Чаңгыс айтырыгга харыылап көрүнерем: Соңгу флоттуң командылакчызы Попов авариянның чылдагааннарын билир бе азы чок бе? (Дорту-биле ийе азы чок).

— Мен бодаарымга, билбес хире. “Петр Первый” крейсерге чугаавыстан алгаш коорүмге, ында кандыг-даа белеткел чок чорду

— Бис база эскердивис. Бодап турарын-на чугаалап турар хире чораан.

— Үскүлежиишкинден (бир-ле объект-биле) болган деп чаңгыс-ла каразыглыг хире чораан.

— Поповтуң чугаазын телевидениеге дортубиле дамчыдып турда, ук аварияга буруулуг кижини тыварынга бүгү каразыымны-даа бол бараалгадыр мен дээр чорду...

— Адмирал дээрге адмирал-ла болгай. Ол чугаалаар үүлдү чугаалаар, хоозун үүлдү эвес. Вячеслав Андреевичнин шак ындыг кижи деп билдим.

— Владимир Слюньков. Северодвинск хоорай.

“Комсомолкага” норвег камгалакчыларның медээлээни-биле болза, бистиң хемевистиң чыдыны ажырбас турган, люк ажыдып чедери база улуг бергедээшкин чок. Ону чүү деп тайылбырлаар силер?

— Билбес мен. Олар элээн үүлдер соонда ынчаар чугаалап турарлары ол. Бистиң камгалал дериг-херекселдеривис эки-даа болза, эргижиреп калганын бис көрдүвүс. Сугну үндүр базар арга чок. Норвегтергин техниказы бистиинден оранчок ажыл турар, ынчангаш люкту дүргени-биле ажыдыпканнары ол-дур.

— Станислав. Санкт-Петербург. Чаныңга турган ышкажыл силер, чугаалап көрүнерем, суг кырында кандыг-бир салдап турар үүлдер бар-дыр бе?

— Чок, чүнү-даа көрбедивис.

— Ынчап кээрге, ында ол бүдүн чыдары ол-дур ийин (суг адааның корабли).

Шериглериниң чугаалап турары болза, хемениң думчук талазы аажок үрелген, олар ону телекамера дузазыбиле көрген.

— База бир айтырыг: радиация контролюн доктаамал чорудуп турган дижип турары шын бе?

— Ийе. Норвегтер тускай аппаратты азып алгаш, радиацияны доктаамал хынап турган.

— Силер аңаа чоруп турган мындыг үве дыңнавадыңар бе: реакторнуң крышазының чазылганы.

— Чок. Ындыг үве черле дыңнавадым.

— Сөолгү айтырыг: силер үргүлчү-ле чаңгыс секторну көргүзүп турдуңар, өскээр силерни чорутпайн турганы ол бе?

— Корабль якорьга турган болгаш үргүлчү шимчеп, дескинип турган, ынчангаш болдунар-ла аргазы-биле көргүзүп турганывыс ол.

— Москвадан. Мени Наталья дээр. Амыдырал ында дыка аар-берге дээрзин четкеш, көргендир силер, бистиң шериглеривистиң амыдыралы экижий бээр дээрзинге идегеп болур бе?

— Видяевога Путинниң чонга чедип келгенин көрдүм. Кижи бүрүзү ону ам үү деп-даа турары билдингир, ынчалза-даа мен чурттуң президентизи “Мерседестен” эвес, а аная бодуун автобустан дүжүп келгеш, ажыг-шужүгге алыскан бүгү чоннуң мурну-биле кылаштап, олар-биле чугаалажып, чаңгыс-даа үзе кирбейн, шыдамыы-биле тоңдур дыңнаанын бир дугаар көргеним ол. Дыңнааш, бүгү айтырыларга харыылап берди. Мында кол үүл — хой-ниити-биле шеригниң арызында хамаарылгазын өскертири, шеригни өскээр турганзарын эрге-чагырга билин, чаңгыс сорулгалыг болуру. Ону чедип алырда, кижи бүрүзү эки ажыллаар, эки амыдыраар дээш кызыдар ужурлуг.

— Аркадий силер үүге НТВ-ден чорупканыңар ол?

— Мында кандыг-даа политика чок. Ында мээн кады ажылдап турган эш-оорум артып калган. Мени ажылга хүлээп алган даргам Олег Борисович Добродеев ийиги каналче ажылдай берген, мен оон соондан чорупканым ол. Алды хире кижи чорупкан бис. НТВ-ден. Кижи бүрүзү бодунуу-биле өске чылдагааннарлыг.

Шериг чажыды

Номчукчуларын айтырыгларының соонда, “Комсомолканың” журналистери Мамонтовту бүзээлепкен. Фронтучу бежен граммны ижиптерин сүмелээривиске, Мамонтов минералдыг суг бээрин дилээн

Чечня соонда эмчилер аңаа “кургаг хоойлу” айтып каан, база дыш Алкоголь чокта журналист шыдажып-даа турар болза, дыш коңгүс болдунмайн турар Мурманскиге баштайгы ийи хонукта ол кофе күжү-биле шыдажып турган. А кажан үүрек баксырай бээрге, корабльдиң эмчизи валидол ижиртип турган

— Аркадий, үүге үүгле ийи дугаар канал штабче кирер эргелиг болганы ол? Чазактыы болгаш бе?

— Ол база рольду ойнаан чадавас Авария дугайында дыңнааш-ла, Мурманскиже канчап-даа турган чедер деп шиитпирлээн бис. Мурманскиге баргаш шериг начальниктерин бисти эрттирер кылдыр тырып эгеледивис. Добродеев база Москвада бүгү ажыл-херээн октапкаш, бо айтырыгже кирипкен. Оон ангыда бистиң ол черде журнализивис Североморскиже эрттирилгелиг база болган. Өске телекомпаниялар шеригбиле холбашкан журналистерин чоруткан болза, олар база шыдаптар турган чадавас.

— Цензура турган бе? Силерден хойну чажырып турдулар бе?

Эң-не кол шериг чажыды дээш чажырып турганы үүл экипажтың олгени. Эки үүлге идегеп турганнар. Албан аайы-биле чажырып турган чылдагааннары база бар-ла ыйнаап харын. Ынчалза-даа дуже берген суг адааның хемезин камгалап турарының дугайында шериг корабльден репортаж көргүзүп турарыдээрге-ле – кайгамчык болуушкун ышкажыл Норвег судноларда безин чаңгыс-даа журналист чок болду. Мен киргеш, радио дамчыштыр үүнү чугаалажып турарын хостуг дыңнап турдум.

Президент-биле ужуражылга

— Президент-биле интервью дугайында чугаалап көрем.

Шупту ала-чайгаар болуп турган Мурманскиге удап чыдырымда мени оттурупканнар, он беш минута артканда, ужуп үнүптүвүс. Костюмумну машинага чоруп оргаш солун четтиктим. Суг пактаар безин чай чок, минералдыг сугну президентиниң администрациязының даргазы Волошин Кремльге кээримге берди. Путинге бүгү флотту өскертир, ылангыя камгалал дериг-херекселдерни дээрзин чугаалаадым. Путин чопшээрешти. Кандыг айтырыг мени хилинчектеп турганын база ол билип каапты — даштыкы дуза дугайында.

— Президент кандыг кижи-дир?

— Дыка кадыг-быжыг кижи-дир. Үүгле караандан үүнү бодап турарын билип ап болур.

— Президент, Шериг-Далай Флодунуң кол командылакчызы келбейн турарынга таарзынмайын турганын моряктар илередип турган-даа дижип турду...

— Чок. Оларны ол айтырыг дувуретпейн турган.

— “Комсомолкага” суг адааның кораблиниң бүгү кежигүннериниң адының даңзызын парлаптарга, “Петр Великий” крейсер канчаар хүлээп алды?

— Тергиин! Ону канчап садып ап шыдапканыңар ол — албыстап болгу дег үүведир он. Оон хараадап база турдулар: силерге-даа, бистерге-даа. Ажыг-шужүгнү шоу кылып алган силер деп.

Видяевога байдал дендин нарын турду. Бир кижиге мырыңай эттедип ал частым, анаа-ла. Ол-даа канчаар, авалар кылаштап келгеш, оолдарывыс дириг бе дээрге, харыылап шыдавас чордум, оон бергезин үү дээр. “А шынын чугаалап турдуң бе ынчаш?” деп айтырар кижилерниң көвейин үү дээр. Көргенимни, билгенимни чугаалап турган кижи-дир мен ийин. А ол шын бе азы меге бе дээрзи үе эртерге билдине бээр. Эрге-чагырга база пагоннарын бодавайн, шынын чугаалаары чугула дээрзин билдим. Кижилер эндевестир, үүнү-даа, ылангыя экипажтың төрээннери.

— Видяево кандыг-дыр?

— Бүгү чурт ышкаш. Демир-дес хой, кижилер эвээш...

— Кажан шөлээлээр сен?

Билбес мен, чеди хонукту берзе-даа хоңну. Чыдып эмненмес болза, хан базыышкыны шуут чоктап-бадып турып берген-не болгай.

— Кээриңге редакция канчаар хүлээп алды?

Эки улус эки хүлээп алыр-дыр. Адаргактар бир янзы. Хомуданчыг үүве Чечняга ок адаанга кады чоруп турганым эш-оорум оларны ынаар (Мурманск) эрттирбээни дээш менээ хорадаар болду...Кескинди хлебти үлежип чораан эштерим аан...

“Комсомольская правдадан” допчузубиле очулдурган.

Тес-Хемден медээлер

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

Кожуунның школалары чаа өөредилге чылын организастыг байдалга эгелээн. Школаларның агар септелгези үезинде доозулган. Чамдык школаларның одалга шугумунда септелге ажылдары хандырылга талазының материал-техниктиг байдалы-биле озалдап-даа турар болза, ажыл бо хүннерде уламчылап турар.

Кожуун чагыргазының харыысалгалыг ажылдакчылары кодээ суурларга барып, чаа өөредилге чылынын байырлыг ажыдыышкыннарынга киришкен. Кожуун чагыргазының даргазы Б. С. Шыырап Самагалдайның № 2 ортумак школазынга башкылар, өөреникчилер, ада-иелер-биле ужуражып, XXI үүс чылдың эге өөредилге чылында оларга чедишкиннерни, эки өөредилгени күзээн.

ЧАА ТУДУГ

Самагалдай суурнуң төп кудумчуларының бирээзинде кожуунның шүүгү чериниң тудуу адакталып, ажыглалга киреринче чоокшулаан. Чаа тудуг бо чылдың апрельдиң төнчүзүнде эгелээн болгаш сентябрьның төнчүзүнде ажыглалга кирер.

Тудугжулар коллективи интернационалчы бооп турарыбиле онзагай. Ында бурят, орус, украин, корей, тыва болгаш оске-даа нацияның төлээлери ажылдап турар. Тудугнуң ажылын уштап-баштап турар удуртукчузу Валентин Константинович Ким мээң айтырыгларымга мынчаар харыылаан:

— Мындыг толевилелдиг шүүгү албан черлериниң оранбажыңнарын Тоора-Хемде, Чадаанада, Туранда база тудуп турар. Оон улаштыр Кызыл-Мажалыкка, Хову-Аксына тудары көрдүнген. Тудугжулар эки ажылдап тур. Тудугнуң эргежок чугула материалдары-биле хандырылга үзүктелбейн тур. Черле ынчаш бо тудугну чогуур хуусаазында ажыглалга киреринiң бүгү барымдаалары бар.

Тудугжу ажылчыннар аразында чарыштың мурнуку одуруунда шеверлекчилер Айдың Доктуут, Владимир Иргит, Саида Сырат, тудугжулар Петр Багин, афганчы Александр Сүгежик, Сергей Аюшеев болгаш оскелер-даа шылгаранган чоруп турар.

Дайынчы ДАМБА-ХУУРАК.

“100 ЧЫЛДЫҢ МӨГЕЛЕРИ”

Журналист Владимир Чадамбаның “Чүректерни чүглендирген” деп баштайгы ному 1982 чылда парлаттынган болгай. Тыва хүрештің хогжүп келгениниң тоогузун бүгү-ниити хүлээп кордүнген принцивинге дүүштүр чырыдар сорулганы ынчаарда аныяк журналист бодунуң мурнунга салган турган. Ынчангаш оон ол номунуң эге кезээн “Тоогуден одуруглар” деп адааны таварыңга эвес. “Чүректерни чүглендирген” деп номну республиканың чурттакчылары, ылаңгыя спортчулары чыдыы-биле уткаан болгаш улуг сонуургал-биле номчаан.

Чаа ном

Ам хоочун журналистиң “100 чылдың мөгелери” деп чаа ному 2000 чылдың авгуустуң эгезинде чырыкче үнген. Чаа номнуң хемчээли 7,75 ама саазын, тодаргайлаарга, 122 арын, тиражы чүгле 500 экземпляр. Авторнуң очерктери, чурумалдары, үүлдери, тырттырган фото-чуруктары номда кирген болгаш 35 эгелерден тургустунган. Номнуң дашты өөнүг, оон чурук каасталгазын аныяк чурукчу Василий Балчый-оол чараш кылдыр күүсеткен.

Тыва хүрештин тоогузун шыны-биле чырыдар дээш Владимир Чадамба соолгу он сес чыл дургузунда дыка улуг ажылды кылганын оон чаа номундан билдим. Тыва хүреш дугайында ол хире улуг шинчилел ажылдарын кылган болгаш номнар бижээн кижи ам дээрезинде республикада чок деп бодаар мен.

Республиканга хүреш спортун хогжүдеринге Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржактың шиитпирлиг ролюн номнуң эге үүлүнде киргени черле чоптүг деп санаар мен. Тыва улустуң барык уттундуруп бар чыткан чаагай чаңчылдарын катап эгидер, улам-на сайзырадыр талазы-биле Шериг-оол Дизижиккович Ооржак ышкаш ындыг улуг ажылдарны кылган кижи бо үүс чылдың 30 чылдарындан бээр чок дээрзин чон эки билир. Спорттуң янзы-бүрү хевирлерин Тывага сайзырадыр талазы-биле оон улуг күжениишкиннерин изиибиле деткип, бо кыска үүлүмге онзалап демдеглээр бодаан мен.

Тыва автономнуг область болгаш Тыва АССР-ниң үезинде, 1993 чылга чедир улуг байырлалдарга шүглүп чораан мөгелерни чаа-номнуң 117-ден 120-ги арыннарындан номчукчулар билип алыр.

Бодум хүреш спортунуң хоочуну болганымда, мээн спортчу амыдыралымны автор утпайн, бедин-биле үнелеп, “Алдын” команданың капитаны” деп эгениң адаанга фото-чуруум-биле кады парлааны дээш оорүп четтиргенимни Владимир Чадамбага илергейлеп тур мен

Кара-Кат ООРЖАК,
хүреш спортунуң хоочуну.

Суд залындан

ХҮННЭЭШКИН

Хүннээшкин деп үүнү ынча дээрил? Ашак, кадай улустуң кайы-бирээзи “өскерлиг”, бир кижи-биле харылзажы бээрге, өскезинин демгизинге ажынып, улам дам “чыпшырып”, хонталап турып бээрин ынча дээр-де боор. Бо дээрге эмин эрттир чараш эвес чорук. Бедик культурлуг сайзырангай чурттарда ашак, кадай улус ботботтарын дыка билчир. Номчукчулар кинолардан көрген, эскерген боор. Кадайы азы ашаа бир кижиге хандыкшый берген болза, өскези оозунуң шын кылын турарын азы чазын турарын өөренип коор. Бир эвес кадайының азы ашаанын хандыкшын турар кижизи демгизинге ылап-ла тааржыр, төлептиг кижи болза, шаптыктаваайн чайлап бээр. (Бодунга чеже-даа берге болза). Бир эвес ашаа азы кадайы чазып, төлеп чок кижиге хандыкшын турар болза, аная чазын турарын билиндирип, дузалажырын оралдажыр. Бир эвес ашаа азы кадайы ону каапкаш, демги кижибиле чоруй баргаш, сөөлүнде частырыын билип каап дедир чедип кээрге, ол оорушку-биле уткуп алыр.

Бисте кандыгыл? 1999 чылдың октябрь 18-те кежээкиниң 19 шакта Бай-Хаак суурнуң Степная кудумчузунда № 1-2 бажыңга Биче-оол Даваевич Оюн бодунуң бадылга чок чурттап турганы херээжен Ч. К. Бакуле, М. А. Норбу олар арагалан эгелээн. Эзирий берген Б. Д. Оюн Ч. К. Бакулени бир-ле кижиге хүнеп, бажының дүгүнден сирбектеп алгаш, сооргуп, чудуруу-биле шанчып, буттары-биле оон магабодуп кам чок теп эгелээн. М. А. Норбу сөксадырга, бичии када оожургай берген. Ындыг-даа болза Норбу чоруй бааргa, улам дерзиленип, хөөкүй херээженнин ишти-баарынче теп каапкан. Ол эттеп-соогуушкуннуң түннелинде, Ч. К. Бакуленің баары, чинге-шойундүлери болгаш оске-даа чугула органнары кемдээнинден ол оон өөнделевейн мөчээн. Танды кожуунуң улус суду Б. Д. Оюнну РФ-тин КХ 111-ги үүлүнүң 4-кү кезээнге буруудаткаш, 2000 чылдың апрель 5-те 8 чылда хосталгазын казып шииткен.

Дерзин хулиганның хайы-биле ам-даа хөй чыл чурттаар турган аныяк херээжен кижи өлген. Өлүрүкчү 8-ле чыл алганынга “таарзынмайын”, хамык бурууну чок апарган хөөкүйже чуй каап, ТР-нин Дээди судунче хомудал киирген. Май 17-де А. А. Веричевтин даргалааны-биле суд коллегиязы оон дилээн хандырбайн, Танды кожуунуң улус судунуң шииткелин күштүг кылдыр арттырган.

ӨЗУ КАРА ООР

Эң-не кара сагыштыг кем-херек үүлгедикчилериниң бирээзи — оор. Кижи амытан бодунуң ажылдап турган, тып, бүдүрүп алган өнчү-хөрөнгизи-биле амыдыраар. Өнчү-хөрөнгү, аъш-чем — кижинин амыдыралының үндезини. Ол чокта кижи чурттап шыдавас. Өске кижинин өнчү-хөрөнгизин оорлаары дег бужар, чудек үүлгелиг чок. Бистин Тывада оор кылыры харын-даа “мактанчыг” апарган. Мурнакчы сайзырангай чурттарга, чижээ, Японияга, шаанда оорлаарын эң бужар чорук кылдыр көрүп, ындыг үүлгедиг кылган кижилерни дириг-те хөөп каапкан турган.

2000 чылдың май 17-де ТР-нин Дээди судунга, 2000 чылдың март 28-те Кызыл кожуунуң улус судунга РФ-тин КХ 158-ки үүлүнүң 2-ги кезээнге буруудаттыргаш, 4 чыл шиитпирген, хөй удаа ялаладып чораан Эрес Николаевич Сарыгның хомудал билдириишкинин сайгарган. Суд үезинде болгаш херекте материалдардан илереттингени: Э. Н. Сарыг эштери Амыдак, Маны-Хая суглар-биле баш удур дугурушкаш, М. М. Летниковтуң гаражындан болгаш бажыңындан вареньелиг болгаш дузаан ногааларлыг банкалар, чиг далган хоюг чигир, “Газель” маркалыг автомашинанын 4 дугуюн, телевизорну оорлаан.

Эрес үүгле вареньелиг болгаш ногааларлыг банкаларны гаражтан эш-оору-биле оорлааның миннип, өске үүлдер оорлаваанын өчээн. Ынчалзадаа эт-септиң чамдыызын оорлардан тывылганы илерээн болгаш үстүнде адаттынган оске-даа эт-септиң оорлаттынганы бадыткаттынган. Оорлар чогуур кеземчени алган болгаш Дээди суд Э. Н. Сарыгның дилээн хандырбаан.

ОК ЧАЖЫРЫП ЧОРААНЫ ДЭЭШ

Красноярск крайның Ермаковск районунуң Макаров сууру чурттуг тыва оол Василий Начын-оолович Тюлюш 2000 чылдың январь 25-те чурттап турары Верхнеусинск суурже чанып бар чораан, “Шивилиг” хыналда пунктузунга туттурган. Үжелге үезинде оон сумказындан 31 хире чаа хевирниң карабин боозунун болгаш автомат октарын шагдаалар тып алган.

Түннелинде В. Н. Тюлюштү РФ-тин КХ-зиниң 222 үүлүнүң 1-ги кезээ-биле буруудаткаш, Бии-Хем кожуунуң улус судунга 2 чыл 6 ай иштинде хосталгазын казыттырып шиитпирген.

Судка Тюлюш ол октарны Улуг-Хем кежер көвүрүгден тып алган мен деп өчээн. Ынчалзадаа хоруглуг чепсекти милицияга дужаап бербейн, бодунга шыгжап чорааны дээш чогуур кеземчени алган.

Борис ОНДАР.

Каа-Хем кожуунунуң Сарыг-Сеп суурунуң хоочуну, күш-ажылдың хоочуну, Маадыр не

Серен Кандановна
КЫЛЫН-ООЛДУҢ

70 харны харлап чорааш үр эвес аараанының соонда хенертен мөчээни-биле оон өг-бүлезинге, чоок кижилеринге база дөргүл-торелдеринге, эш-оорүнге ханы кажыыдалды дунмалары илередип тур.

Тыва Республиканың Чазак аппарады Республика бюджединче орулгалар болгаш акша-чээли политиказының талазы-биле эргелелдиң начальниги Наталья Мижит-ооловна Салчакка оон ачазы

Мижит-оол Минчинаевич
САЛЧАКТЫҢ

83 харлап бар чорааш мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илередип тур.

Сибирьнин Россия академиязының Тывада комплекстиг институду эртемден, сектор эргелекчизи, Тыванын алдарлыг ажылдакчызы К. О. Шактаржыкка, ТР-ниң алдарлыг эмчизи, РФ-тин кадык камгалалының тергиини Ш. Ч. Шактаржыкка база Кодээ ажыл-агый яамызының кол специализи К. О. Хомушкуга (Шактаржык) оглу, дунмазы

ОМАКТЫҢ

дерзин олурукчулериниң холундан чырык ортемчейден чарлып чорутканы-биле ханы кажыыдалды илередип тур.

ШЫН Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, Индекс 667000.
ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш “Шын” солун редакциязының коллективи
Кол редактор Светлана МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ:
Чимисмаа Монгуш, Алдын-кыс Монгуш, Уранҗ Базыр-оол, Сергей Хертек, Таан-оол Хертек.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнуң оралакчызы 3-33-91, секретариат — 3-34-98.
Солун келбейн барганда, дараазында телефоннарже долгаар 3-14-94, 3-57-92

КИЛДИСТЕР:
Ниитилел-политиктиг килдис 3-39-15,
Компьютер өрээли — 3-36-82,
Бухгалтерия — 3-41-16,

Солун неделяда үш катап үнер
Хемчээли 2 парламал ама
Тиражы 4235 Чагыг 97

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк “Тувакредит”, ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.
Бүрүткеттирген дугаары – Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация күркомитединиң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1). График езугаар ат салган шагы 23 шак.
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш оске-даа фактылары, дыннадыглары дээш авторлар боггары харыылаар.